

UDK: 81'33

Dilrabo XOLBEKOVA,
O‘zbekiston Milliy universiteti o‘qituvchisi
E-mail: dilyaxolbekova4@gmail.com

O‘zMU professori, f.f.d N.Abduraxmonova taqrizi asosida

ULUG‘BEK HAMDAMNING “TO‘LIN OY” QISSASIDA OTLARNING QO‘LLANILISH CHASTOTASI VA SEMANTIK TAQSIMOTI (ANTCONC DASTURI ASOSIDA LINGVOSTATISTIK TAHLIL)

Annotatsiya

Ushbu maqolada Ulug‘bek Hamdamning “To‘lin oy” qissasi lingvostatistik yondashuv asosida tahlil qilinib, undagi otlarning qo‘llanilish chastotasi va semantik taqsimoti o‘rganildi. Tadqiqotda AntConc dasturi vositasida asarda eng ko‘p ishlatilgan 300 ta ot aniqlanib, ular semantik guruhlariga ajratildi. Shuningdek, so‘zlarning kontekstdagi funksional qo‘llanilishi ham tahlil qilindi. Natijalardan ma‘lum bo‘ldiki, asarda shaxs nomlari va insoniy munosabatlarga oid otlar ustunlik qiladi. Tahlil muallifning til uslubi, badiiy yondashuvi va asarning asosiy g‘oyalarini chuqurroq anglash imkonini berdi.

Kalit so‘zlar: Ulug‘bek Hamdam, To‘lin oy, otlar, chastota, semantik tahlil, AntConc, lingvostatistika, badiiy matn, leksik birlik, konkordans.

THE FREQUENCY AND SEMANTIC DISTRIBUTION OF NOUNS IN ULUG‘BEK HAMDAM’S NOVELLA TO‘LIN OY: A LINGUO-STATISTICAL ANALYSIS BASED ON ANTCONC SOFTWARE

Annotation

This article presents a linguo-statistical analysis of the novella To‘lin oy (“Full Moon”) by Ulug‘bek Hamdam, focusing on the frequency and semantic distribution of nouns. Using the AntConc software, the 300 most frequently used nouns in the text were identified and categorized into semantic groups. Additionally, the contextual functions of selected words were examined through concordance analysis. The results show that proper names and nouns related to human relationships are predominant in the text. The analysis provides deeper insight into the author’s linguistic style, artistic expression, and the main ideas conveyed in the work.

Keywords: Ulug‘bek Hamdam, to‘lin oy, nouns, frequency, semantic analysis, AntConc, linguostatistics, literary text, lexical unit, concordance.

ЧАСТОТНОСТЬ И СЕМАНТИЧЕСКОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ПОВЕСТИ УЛУГБЕКА ХАМДАМА «ПОЛНАЯ ЛУНА»: ЛИНГВОСТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ ПРОГРАММЫ ANTCONC

Аннотация

В данной статье представлен лингвостатистический анализ повести Улугбека Хамдама «Полная луна» (To‘lin oy), в центре внимания которого — частотность и семантическое распределение существительных. С помощью программы AntConc были выявлены 300 наиболее часто употребляемых существительных, которые затем были распределены по семантическим группам. Также проанализировано контекстуальное употребление некоторых слов с использованием функции конкорданса. Результаты показали, что в тексте преобладают имена собственные и существительные, связанные с межличностными отношениями. Анализ способствует более глубокому пониманию авторского стиля, художественного подхода и ключевых идей произведения.

Ключевые слова: Улугбек Хамдам, Полная луна, существительные, частотность, семантический анализ, AntConc, лингвостатистика, художественный текст, лексическая единица, конкорданс.

Kirish. Bugungi kunda adabiy matnlarni tilshunoslik nuqtai nazaridan o‘rganish, ayniqsa, lingvostatistik usulda tahlil qilish dolzarb yo‘nalishlardan biri sanaladi. Lingvostatistika yordamida matnda eng ko‘p uchraydigan so‘zlar aniqlanadi, ularning qanday ma‘noda va qanday vazifada qo‘llanilayotgani o‘rganiladi. Bunday yondashuv matnni chuqurroq anglashga, muallif uslubini ochishga yordam beradi.

- **Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.** Lingvostatistik tadqiqotlar tilshunoslikda 20-asrning o‘rtalaridan boshlab faol rivojlana boshladi. Xususan, V.M.Popovning rus va o‘zbek tillarining qiyosiy fonetikasi sohasida izlanishlari, har ikki tildagi tovushlarning nutqdagi o‘rni, ishlatilish chastotasi [Yo‘ldoshev M., Muhamedova S., Saparniyazova M., 2021: 160], professor Dilbar Bazarovna Urinbayeva tomonidan tayyorlangan “Xalq og‘zaki ijodi asarlari matnining janriylisoniy va lingvostatistik tadqiqi” “Alpomish”, “Ravshan”,

“Topishmoqlar”, “O‘zbek xalq maqollari”, “O‘zbek xalq ertaklari” va “Boychechak” matnlari asosida tuzilgan “O‘zbek xalq dostonlari tilining alfavitli-chastotali lug‘ati” (2006), “O‘zbek xalq dostonlari tilining chastotali lug‘ati” (2006) hamda “O‘zbek xalq dostonlarining chastotali izohli lug‘ati” (2008) va monografiyalari [Urinbayeva D., 2022: 8], shuningdek, Z. Qodirovning korpus lingvistikasi va matn tahliliga oid izlanishlari ushbu maqola uchun metodik asos bo‘lib xizmat qildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot manbasi sifatida Ulug‘bek Hamdamning “To‘lin oy” qissasi tanlab olindi. Asar o‘zbek adabiyotining zamonaviy namunalarini orasida syujet rivoji, badiiy obrazlar tizimi va til uslubining boyligi bilan ajralib turadi. Ushbu jihatlar uni lingvostatistik tahlil uchun qulay manbaga aylantiradi.

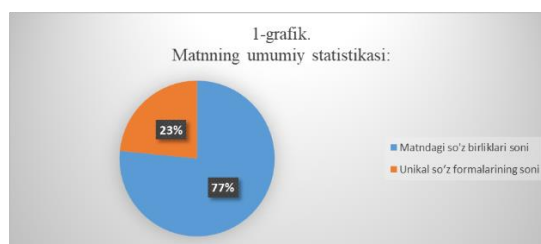
Mazkur maqolada ot so‘z turkumiga oid birliklarning qo‘llanilish chastotasi va semantik taqsimoti lingvostatistik

yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqotda asarda eng ko'p ishlatilgan 300 ta ot so'zi aniqlanib, ular AntConc dasturi orqali tahlil qilindi.

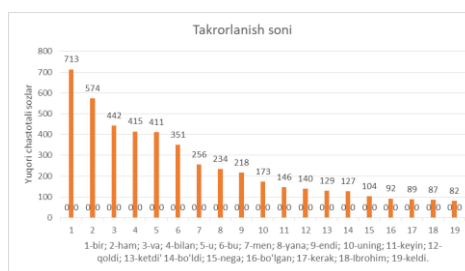
Otlar har qanday matnda asosiy leksik birlik sifatida odam, narsa, hodisa va tushunchalarni ifodalovchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, badiiy asarlarda ular obrazlar, ularning ichki kechinmalari, harakati va jamiyat bilan munosabatlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, maqolada otlarning chastotasi, matndagi joylashuvi va semantik vazifalari o'rganildi. Bu orqali muallifning badiiy tasvirlari va g'oyaviy yondashuvlari til vositasida qanday ifodalangani aniqlashtirildi.

Tadqiqot metodologiyasida so'zlar semantik guruhlariga ajratildi. Bunday yondashuv tilshunoslikda keng qo'llanilib, leksik birliklarning tizimli o'rganilishiga xizmat qiladi (Qodirov, 2020). Semantik tasnif matndagi otlarning kontekstual vazifasini aniqlashda asosiy vosita sifatida xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. Qissaning matni dastlab texnik jihatdan tayyorlab olindi: ortiqcha belgilar, izohlar va formatlash elementlari olib tashlanib, matn tozalandi va .txt formatida AntConc dasturiga yuklandi. Tahlil jarayonida AntConc'ning "Word List" funksiyasidan foydalanildi.

Leksik boylik koeffitsiyenti: 30.6%. Bu ko'rsatkich matning uslubiy va semantik jihatdan boy ekanini tasdiqlaydi. Matnda quyidagi so'zlar eng ko'p takrorlangan:

Avvalo, "Word List" yordamida matndagi barcha so'zlar ularning chastotasi bo'yicha saralandi. Keyingi bosqichda ot so'z turkumiga oid birliklar qo'lda ajratib olindi. Shunda Masalan,

qissadagi eng ko'p ishlatilgan 300 ta ot aniqlanib, ularning takrorlanish chastotasi hisoblab chiqildi.

	Ot kategoriyasi	chastotasi
1	Ibrohim	87
2	Kozimjon	81
3	qiz	72
4	yigit	68
5	Yusuf	68
6	odam	64
7	suv	63
8	oy	61
9	ayol	60
10	gap	58
11	Hasan	57
12	Dilyora	56
13	Husan	55
14	Ko'z	53
15	odam	52
16	hikoya	50
17	Soliya	47
18	Ota	43
19	tog'a	43
20	vaqt	42
21	Zulayho	42
22	qo'l	40
23	ish	37
24	javob	35
25	ko'zlari	35
26	pul	35
27	Abdulla	34
28	Abdulla	34

29	er	33
30	daraxt	32
31	qo'lini	31
32	Alisher	29
33	yer	29
34	kishi	29
35	Kozimjonning	29
36	bolam	28
37	ayolning	27
38	mashina	27
39	dada	26
40	inson	26
41	oyoq	26
42	so'z	26
43	daryo	25
44	Dilnura	25
45	xotin	25
46	hayot	25
47	hukmdor	25
48	Hamshira	22
49	tosh	21
50	umid	21

Tahlil faqat chastotaga asoslanib qolmasdan, otlarning semantik tahliliga ham qaratildi. Aniqlangan otlar ma'no jihatidan quyidagi guruhlarga ajratildi:

1. Shaxs nomlari: Ibrohim, Kozimjon, Yusuf, Hasan, Dilyora, Husan, Abdulla, Alisher, Dilnura, Yunus, Nozimjon, Yaxshiboy, Otabek, Odiljon, E'zoza, Soliya, Umidjon va boshqalar. Bu toifadagi otlar, asosan, obraz yaratish, syujetni harakatlantirish va muallif g'oyasini yetkazishda muhim rol o'ynaydi.

2. Shaxs otlari (insonlar bildiruvchi umumiy otlar): qiz, yigiti, odam, ota, tog'a, ayol, kishi, bola, dada, ustoz, yo'lovchi, vrach kabi birliklar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va rollarni ifodalaydi.

3. Hayvonot olamiga oid otlar: qo'yi, qushcha, it, sirtlonlar – bular asarda kontekstual fon, muqoyasa yoki ramziy ma'no sifatida xizmat qiladi.

4. Tabiat hodisalari va manzaralari: daryo, oy, suv, yer, quyosh, osmon, bulut, yomg'ir, ummon, qor kabi birliklar tabiat manzaralarini yaratishda, metaforik va poetik ifodalar vositasida qo'llanilgan.

5. Jamiyat va madaniyatga oid otlar: hayot, dunyo, bozor – bu so'zlar ijtimoiy-madaniy kontekstni ifodalovchi asosiy birliklardir.

6. Abstrakt tushunchalar: his, vaqt, ko'ngil, umr, adolat, ma'no, sabr, kayfiyat kabi otlar insoniy kechinmalar, ruhiy holat va falsafiy qatlamni anglatadi.

7. Material narsalar va jismoniy predmetlar: suv, gap, ko'z, qo'l, pul, daraxt, mashina, oyoq, ovoz, ish, uy, yo'l, choy, eshik, o't, kitob, bosh, telefon, soch va boshqa ko'plab birliklar asardagi real muhit va hayotiy tafsilotlarni tasvirlashda xizmat qiladi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, asarda shaxs nomlari va shaxs otlari eng ko'p uchraydigan so'zlar bo'lib, bular asarning insoniy va ijtimoiy muhitga qaratilganligini yaqqol ifodalaydi. Masalan, "Ibrohim", "Kozimjon", "qiz", "yigit" kabi so'zlar ko'p takrorlanganligi, voqealar markazida insonlarning o'rni va ularning o'zaro munosabatlari muhim ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, semantik guruhlariga ajratish orqali aniqlanishicha, tabiat hodisalari va moddiy narsalar nisbatan kamroq uchragan, bu esa asarda insonlarning ruhiy kechinmalari, hissiyotlari va jamiyatdagi o'rni asosiy mavzu ekanligini ta'kidlaydi. So'zlarning kontekstual qo'llanilishi tahlili esa bu fikrni yanada mustahkamladi: masalan, "Ibrohim" so'zi ko'pincha voqealar markazida turuvchi shaxs sifatida, "qiz" va "yigit" so'zlari esa hissiy va ijtimoiy

munosabatlarni aks ettiruvchi kontekstlarda ishlatilgan. Ushbu semantik tasnif orqali har bir ot nafaqat statistik miqdorda, balki g'oyaviy va uslubiy jihatdan ham baholandi.

"Concordance" funksiyasi yordamida ayrim otlarning kontekstdagi qo'llanilishi tekshirildi:

"Ibrohim" so'zining kontekstual tahlili shuni ko'rsatdiki, ushbu obraz qissa davomida asosan ichki kechinmalar, fikriy o'zgarishlar va psixologik holatlar orqali ochiladi. "Serraygancha turib qoldi", "tek qotdi", "bir lahzada fikrini o'zgartirdi" kabi ifodalar orqali muallif Ibrohimning ruhiy holatini nozik tasvirlashga intilgan. Bu esa obrazga jonlilik, tabiiylik va badiiy chuqurlik bag'ishlaydi.

"Qiz" so'zining tahlili shuni ko'rsatdiki, bu obraz matnda turli holatlarda – fojiali, hissiy, orzu-havasli, bilimdon, sevuvchi va hatto ziddiyatli sifatlarda tasvirlangan. Bu esa muallifning ayol obrazlariga bo'lgan chuqur yondashuvini, ularni bir xil qolipda emas, balki ko'p qirrali, badiiy boy ma'noda talqin etganini ko'rsatadi. Qizlar faqat passiv emas, balki faol ijtimoiy va hissiy harakat subyektlaridir.

"Vaqt" so'zi faqat vaqt o'tishini emas, balki insoniy his-tuyg'ularning o'zgarishi, jamiyatdagi turg'unlik, taqdiriy o'zgarish, ichki iztirob, va hissiy yetilish jarayonlarini ifodalovchi kuchli semantik birlik sifatida qo'llangan. Ulug'bek Hamdam matnlarida "vaqt" so'zi badiiy mazmunning chuqur qatlamlarini hosil qiladi – u o'zgarishning ham, o'zgarishsizlikning ham timsolidir.

"oy" so'zi ko'plab badiiy-psixologik kontekstda ishlatilgan bo'lib, u oddiy tabiat hodisasi emas, balki ruhiy uyg'onish, erkinlikka intilish, ma'naviy uyg'unlik va shaxsiy baxtni topish timsolidir.

Xulosa va takliflar. AntConc dasturida aniqlangan konkordanslardan ko'rinib turibdiki, muallif bu so'z orqali insonning ichki holati va tashqi tabiat o'rtasida go'zal badiiy ko'pri yaratgan. Natijada, tanlangan metodologiya yordamida matndagi ot so'zlarining son jihatdan tezligi, semantik yuki va stilistik funksiyalari bir butun holda ochib berildi. Bu yondashuv asarning leksik qatlamini kompleks yoritish imkonini berdi.

Lingvostatistik usullar yordamida olingan ma'lumotlar Ulug'bek Hamdamning "To'lin oy" qissasidagi leksik xususiyatlar hamda asosiy mavzularni yanada chuqurroq tushunishga xizmat qildi. Bu tahlil nafaqat asarning lingvistik jihatlarini yoritibgina qolmay, balki uning inson va jamiyat haqidagi fikrlarini, shuningdek, yozuvchining badiiy uslubini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR:

1. M.Yo'ldoshev, S.Muhammedova, M.Saparniyozova "Matn lingvistikasi" Toshkent «Ishonchli hamkor» 2021
2. Xaitov N. – "Hozirgi o'zbek adabiy tili" (Toshkent: O'qituvchi, 1981)
3. Qodirov Z. – "Korpus lingvistikasi va matn tahlili" (Toshkent: Innovatsiya, 2020)
4. Ulug'bek Hamdam "To'lin oy" qissasi
5. Urinbayeva D.B "Xalq og'zaki ijodi asarlari matnining janriy-lisoniy va lingvostatistik tadqiqi" "Qamar media" nashriyoti Toshkent – 2022
6. Абдурахмонова Н. Инглизча матнларни ўзбек тилига таржима қилиш дастурининг лингвистик таъминоти: Филол. фан. фалсафа фан. д-ри (phd). дисс. – Тошкент, 2018. –Б. 4.
7. Муҳамедов С. Статистический анализ лексико-морфологической структуры узбекских газетных текстов: Автореф. дис.... канд. филол. наук. -Ташкент, 1980. – С.25.20
8. Anthony, L. (2023). AntConc (Version 4.0.0) [Computer Software]. Waseda University. <https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>
9. Кириллов М.А. Лингвостатический анализ художественного текста (На материале коротких Ф.С. Фицджеральда) 2002
10. Йўлдошев Б. Матнни ўрганишнинг лингвостатистик методлари. –Самарқанд, 2008.